

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ПОСТАВОК ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Безпека поставок енергетичних ресурсів є новим питанням для міжнародного права. Головною проблемою для безпеки поставок енергетичних ресурсів є зриви таких поставок. Ще відносно нещодавно це питання не було врегульоване на міжнародно-правовому рівні, адже на нього в значній мірі впливають політичні та економічні чинники. Наслідками зривів поставок енергетичних ресурсів є відсутність на ринку енергетичних ресурсів або їхня завищена вартість. Сучасне міжнародне право містить певні договірні та інституційні механізми гарантування поставок енергетичних ресурсів і боротьби з наслідками зривів таких поставок. Цих механізмів небагато, проте їх наявність дає нам змогу говорити про те, що міжнародне право почало шукати відповідь на вкрай складне і делікатне питання гарантування безпеки поставок енергетичних ресурсів.

Особливої уваги в контексті безпеки поставок енергетичних ресурсів заслуговує створення міжнародної організації «Міжнародне енергетичне агентство» (далі — МЕА), основним завданням якої є безпека поставок енергоресурсів і зменшення впливу піратства, тероризму і збройних конфліктів на енергетичні установки і судна, що транспортують енергоресурси. МЕА на сьогодні відіграє ключову роль у питанні безпеки поставок енергетичних ресурсів. Воно було засноване у 1974 році Організацією економічного співробітництва і розвитку (далі — ОЕСР) з метою запобігання серйозним зривам у поставках енергоресурсів шляхом створення резервного фонду. Заснування МЕА було сигналом про поворот від односторонніх засобів по усуненню негативних наслідків зривів у постачанні енергетичних ресурсів до багатосторонньої форми міждержавного співробітництва, основою якої став міжнародний договір. Енергетична криза 1973–1974 років, ініційована обмеженнями ОПЕК, підкреслила слабкість одностороннього підходу до вирішення проблеми гарантування енергетичної безпеки. В першій половині 1970-х років розвинені країни Заходу зіштовхнулися з нехваткою ресурсів, зокрема нафти. В жовтні 1973 року розпочалася війна між Єгиптом і Сирією з одного боку та Ізраїлем з іншого. У цій війні США підтримували Ізраїль. 17 жовтня 1973 року ОПЕК виступила проти такої підтримки, ввела ембарго на поставки нафти у США і збільшила на 70 % відпускні ціни для західноєвропейських союзників США. За одну ніч барель нафти піднявся у ціні з 3 доларів США до 5,11 долара. Згодом ця сума лише зростала. В січні 1974 року вона становила 11,65 долара США за барель. У березні 1974 року ембарго проти США було зняте. Саме нафтова криза 1973–1974 років показала можливість ОПЕК впливати на світовий ринок нафти завдяки єдиній позиції держав — членів ОПЕК.

Угода щодо міжнародної енергетичної програми була підписана представниками шістнадцятьох держав 18 листопада 1974 року і заснувала МЕА. Сто-

роною цієї угоди може стати лише держава — член ОЕСР, яка має таке бажання. Пункт 1 статті 2 Угоди щодо міжнародної енергетичної програми передбачає, що кожна держава-учасниця повинна утримувати такий резерв нафти, якого б вистачило на 60 днів використання в умовах відсутності поставок [1]. Кожна держава-учасниця повинна прагнути, щоб цей строк міг бути збільшений до 90 днів.

Наразі членами МЕА є двадцять вісім держав: Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чеська Республіка, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Японія, Республіка Корея, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Сполучені Штати Америки. Естонія, Ізраїль, Ісландія, Мексика, Словенія і Чилі є членами ОЕСР, але не є членами МЕА. Завдання енергетичної безпеки є одним з засадничих принципів МЕА і однією з головних його цілей. Сьогодні керівними принципами енергетичної політики в рамках МЕА є «чотири Е»: енергетична безпека, захист навколишнього середовища («environmental protection»), економічне зростання та тісна співпраця з державами, що не входять до ОЕСР і є провідними виробниками і споживачами енергетичних ресурсів («engagement worldwide») [2]. Геополітична і цінова нестабільність, зростання попиту і потенційних загроз негативного впливу на навколишнє середовище є факторами, що негативно впливають на енергетичну політику. Основні принципи безпеки поставок нафти встановлені у перших чотирьох главах Угоди щодо міжнародної енергетичної програми і застосовуються як до проблем, що виникають у зв'язку з короткостроковими поставками, так і до довгострокових програм, розроблених з метою зменшення залежності від імпорту нафти. Держави — члени МЕА, бажаючи сприяти безпеці поставок нафти на розумних і рівних засадах, взяли на себе три основні зобов'язання: створення резервного фонду нафти, обмеження попиту на нафту та обмін інформацією. Розподіл запасів нафти і нафтопродуктів, короткострокове зниження попиту через прийняття заходів щодо такого зниження, збір і передача МЕА інформації — все це є частиною системи розподілу у випадку крайньої необхідності («emergency sharing system»), яка діє в рамках МЕА. Всі ці заходи направлені на вирішення короткострокових проблем у сфері безпеки поставок, що виникають через масштабні збої у поставках. На практиці і створення резервного фонду нафти, і обмеження попиту стали важливими чинниками і засобами відповіді МЕА на виникнення зривів у поставках нафти.

У Договорі до Енергетичної хартії (далі — ДЕХ) [3], найважливішого багатостороннього договору з питань співробітництва держав в енергетичній сфері, врегульовується питання транзиту енергетичних ресурсів. Заснована на положеннях попередніх міжнародних договорів і ст. 5 Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, ст. 7 ДЕХ передбачає безтермінове зобов'язання санкціонувати і сприяти транзиту енергоресурсів, таким чином не ускладнюючи поставки енергетичних ресурсів. Це зобов'язання також включає сприяння будівництву нових установок, відмову від несанкціонованого блокування транзитних устат-

кувань (наприклад, з політичних міркувань) і завірення в тому, що приватні транзитні оператори не порушують зобов'язання, що випливає із ст. 7. Існуючі положення ДЕХ щодо транзиту зобов'язують держави-учасниці сприяти транзиту енергоресурсів на основі принципу недискримінації, який відповідає принципу свободи транзиту. Це дуже важливе питання для колективної енергетичної безпеки держав — учасниць ДЕХ, оскільки енергетичні ресурси транспортуються через численні національні кордони на шляху від виробника до споживача. З цієї причини держави — учасниці ДЕХ спробували підкріпити існуючі положення і прийняти Транзитний протокол. Переговори по укладенню протоколу розпочалися на початку 2000 року. Багатосторонній етап переговорів закінчився у грудні 2002 року. При цьому деякі важливі питання мали спочатку бути затверджені у ході двосторонніх переговорів між Росією і Європейським Союзом. Метою Транзитного протоколу є розвиток режиму загальноприйнятих принципів використання транзитних потоків енергоресурсів, які перетинають щонайменше два кордони, для того, щоб забезпечити невтручання в транзитну діяльність. У 1998 році конференція по Енергетичній хартії прийняла регламент ведення процедури примирення під час виникнення спорів з транзитних питань. Конференція у 2003 і у 2006 роках підтримала перший і другий варіант Типової угоди з транскордонних трубопроводів, підготовлені на основі мандата, виданого конференцією у 1999 році.

Важливим питанням гарантування поставок енергетичних ресурсів і боротьби зі зривами таких поставок є для права Європейського Союзу (далі — ЄС). Початок регулювання цього питання сягає 1968 року, коли в рамках Європейського Економічного Співтовариства була прийнята Директива 68/414/ЄЕС щодо зобов'язання держав — членів співтовариства зберігати мінімальні запаси сирої нафти та/чи нафтопродуктів [4], якою співтовариство запровадило режим обов'язкового зберігання сирої нафти і нафтопродуктів. Директива 2006/67/ЄС відмінила і замінила Директиву 68/414/ЄЕС та включила зобов'язання держави-члена зберігати запаси сирої нафти та нафтопродуктів, яких вистачить на 90 днів. Директива 73/238/ЄЕС щодо заходів, направлених на зменшення негативних ефектів, викликаних проблемами у поставці сирої нафти та нафтопродуктів [5], що була прийнята у відповідь на нафтову кризу 1973 року, створила Групу з поставок нафти («Oil Supply Group»). Ця група є допоміжним органом Комісії ЄС, її членами є всі держави — члени ЄС. Комісія ЄС скликає Групу з поставок нафти тоді, коли існують певні проблеми із поставками сирої нафти та нафтопродуктів до ЄС. Всі зазначені директиви були замінені новою Директивою 2009/119/ЄС щодо зобов'язання держав-членів зберігати мінімальні запаси сирої нафти та/чи нафтопродуктів [6]. Ця директива містить зобов'язання держав-членів шляхом прийняття необхідних законів, правил та адміністративних процедур, забезпечити до 31 грудня 2012 року зберігання запасів сирої нафти та нафтопродуктів, яких вистачить на 90 днів. Нова директива має на меті гармонізувати нормативно-правові акти ЄС з приводу зберігання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів з основами діяльності МЕА. Строк, на який формуються мінімальні запаси нафти та на-

фтопродуктів у порівнянні з попередніми директивами не змінився, проте придатність таких запасів значно зросла, адже нова директива прописала, що вони не можуть бути об'єктом застави або іншим чином використовуватись. Нова директива також передбачає, що як мінімум одна третина цих запасів повинна бути сформована з нафтопродуктів у пропорціях, що відповідають структурі споживання у державі-члені. Мінімальні запаси повинні знаходитися у володінні держави-члена або її уповноваженого органу, що відповідає за резерви або у іншій власності, якщо при цьому зберігається належний рівень державного контролю за запасами. Ще однією важливою новацією Директиви 2009/119/ЄС є надання органам ЄС повноважень щодо контролю за станом запасів держав-членів. Такий контроль можуть здійснювати особи, спеціально уповноважені на це Комісією ЄС. Таким чином, постійно володіючи інформацією щодо стану запасів держав-членів, Комісія ЄС зможе ефективніше реагувати у випадку кризи.

Важливим документом в контексті безпеки поставок енергоресурсів у ЄС є Директива 2005/89/ЄС щодо заходів по гарантуванню безпеки поставок електроенергії та інвестування в інфраструктуру [7]. Стаття 5 директиви містить перелік можливих заходів для збереження балансу між постачанням і попитом на електроенергію. Зокрема, держави-члени повинні, без шкоди для малих ізольованих систем, заохочувати встановлення оптового ринку електроенергії та вимагати від оператора системи передачі електроенергії задоволення в тому, що належний рівень генеруючих резервних потужностей є доступним для досягнення балансу між цілями виробника і споживачів та/або прийняти необхідні ринкові заходи. Пункт 2 ст. 5 директиви визначає, що держави-члени можуть також прийняти додаткові заходи для збереження балансу між постачанням і попитом на електроенергію, які включають, але не обмежуються наступними: прийняти заходи щодо полегшення входження на ринок нових енергогенеруючих компаній; відмінити бар'єри, що перешкоджають укладенню контрактів, поставка за якими може припинитися за відсутності попиту; відмінити бар'єри, що перешкоджають укладанню довгострокових контрактів між виробниками і споживачами; заохочувати прийняття реальних технологій управління попитом, таких як сучасна система дослідження рівня попиту; заохочення заходів щодо енергозбереження; запровадження тендерних процедур або інших процедур, заснованих на принципах прозорості та недискримінації. Держави — члени повинні публікувати всі заходи, прийняті ними відповідно до положень п. 2 ст. 5. Стаття 6 директиви передбачає, що держави — члени ЄС повинні створити відповідну правову базу, яка б сприяла інвестуванню у системи передачі та розподілення електроенергії для того, щоб вони задовольняли потреби ринку, і яка б полегшувала підтримання життєдіяльності і, у разі необхідності, реконструкції таких мереж. Держави — члени ЄС можуть також дозволити приватне інвестування об'єднання енергетичних систем.

Іншою директивою, що стосується безпеки поставок енергоресурсів, є Директива 2004/67/ЄС щодо заходів по забезпеченню безпеки поставок природного газу [8]. Ця директива встановлює заходи по забезпеченню належного

рівня безпеки поставок природного газу і заходи щодо належного функціонування внутрішнього ринку природного газу. Відповідно до положень ст. 3 директиви, визначаючи і встановлюючи політику щодо забезпечення належного рівня безпеки поставок природного газу, держави — члени ЄС повинні визначити ролі та межі відповідальності різних гравців ринку природного газу для досягнення цілей такої політики, визначити належний мінімальний рівень стандартів безпеки поставок природного газу, які мають виконуватися гравцями газового ринку. Такі стандарти повинні бути застосовані на основі принципів недискримінації та прозорості, вони повинні бути опубліковані. Держави-члени повинні пересвідчитися, що прийняті ними заходи не створюють нерозумного або непропорційного тягаря для гравців ринку природного газу і відповідають вимогам конкурентного внутрішнього ринку природного газу. Пункт 1 ст. 4 директиви визначає, що держави — члени ЄС повинні належним чином пересвідчитися у захисті поставок газу для домашніх господарств на їхній території хоча б тоді, коли: частково припинилися поставки національними постачальниками на період, що визначається державою-членом; під час надзвичайно низьких температур; у період надзвичайно високого попиту на газ під час найхолодніших погодних періодів, які за статистикою відбуваються кожні двадцять років. Стаття 5 встановлює, що держави-члени повинні друкувати звіти, що включають інформацію про стан ринку природного газу держави і безпеки поставок газу. Відповідно до положень п. 1 ст. 6, Комісія ЄС здійснює моніторинг на основі звітів держав-членів. Цей моніторинг включає рівень нових довгострокових контрактів на поставки газу з третіх країн, наявність ліквідних поставок газу, рівень задіяного газу і вихідної спроможності газових сховищ, рівень взаємозв'язку між газовими системами держав — членів ЄС, передбачувану ситуацію на ринку природного газу у разі збільшення попиту, автономність поставок. Відповідно до ст. 7 директиви, створюється Газова координаційна група («Gas Coordination Group»). У листопаді 2006 року Комісія ЄС прийняла рішення щодо складу групи [9]. До неї входять представники держав-членів, представники газової індустрії, трьох основних секторів споживання (промисловості, енергетики, домашніх господарств). Очолює цю групу Комісія ЄС. Основною метою створення групи є координація заходів щодо гарантування безпеки поставок природного газу. Вперше група зібралася у січні 2006 року під час газової кризи між Україною та Росією.

Таким чином, в рамках ОЕСР (МЕА) та ЄС існують ефективні механізми гарантування безпеки поставок енергетичних ресурсів, боротьби з наслідками зривів таких поставок і створення резервних запасів енергетичних ресурсів на випадок енергетичної кризи. ДЄХ містить ст. 7 про свободу транзиту, яка зобов'язує держави-учасниці сприяти транзиту енергоресурсів на основі принципу недискримінації. Наведене міжнародно-правове регулювання безпеки поставок енергетичних ресурсів може стати прикладом для створення відповідного регулювання в рамках інших міжнародних організацій або може бути використане при укладенні нових міжнародних договорів щодо гарантування поставок енергетичних ресурсів.

Література

1. Agreement on an International Energy Program (as amended 15 September 2008) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.iea.org/about/docs/IEP.PDF>.
2. About the IEA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.iea.org/about/index.asp>.
3. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf.
4. Council Directive of 20 December 1968 imposing an obligation on Member States of the EEC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products (68/414/EEC) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31968L0414&model=guichett.
5. Council Directive of 24 July 1973 on measures to mitigate the effects of the difficulties in the supply of crude oil and petroleum products (73/238/EEC) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31973L0238&model=guichett.
6. Council Directive 2009/119/EC of 14 September 2009 imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:265:0009:0023:EN:PDF>.
7. Directive 2005/89/EC of the European Parliament and of the Council of 18 January 2006 concerning measures to safeguard security of the electricity supply and infrastructure investment [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32005L0089&model=guichett.
8. Council Directive 2004/67/EC of 26 April 2004 concerning measures to safeguard security of natural gas supply [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:127:0092:0096:EN:PDF>.
9. Commission Decision of 7 November 2006 establishing the composition of the Gas Coordination Group.

Анотація

Кориневич А. О. Міжнародно-правове регулювання безпеки поставок енергетичних ресурсів. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню та аналізу міжнародно-правового регулювання безпеки поставок енергетичних ресурсів. Сучасне міжнародне право містить засоби захисту від наслідків настання кризи у постачанні енергетичних ресурсів. У статті аналізуються міжнародно-правові засоби боротьби з наслідками зривів поставок енергетичних ресурсів.

Ключові слова: безпека поставок енергетичних ресурсів, резервні запаси енергетичних ресурсів, Міжнародне енергетичне агентство, Європейський Союз.

Аннотация

Кориневич А. А. Международно-правовое регулирование безопасности поставок энергетических ресурсов. — Статья.

Статья посвящена исследованию и анализу международно-правового регулирования безопасности поставок энергетических ресурсов. Современное международное право содержит средства защиты от последствий наступления кризиса в поставках энергетических ресурсов. В статье анализируются международно-правовые средства борьбы с последствиями срывов поставок энергетических ресурсов.

Ключевые слова: безопасность поставок энергетических ресурсов, резервные запасы энергетических ресурсов, Международное энергетическое агентство, Европейский Союз.

Summary

Korynevych A. A. International Legal Regulation of Security of Energy Sources Supply. — Article.

The article is dedicated to the research and analysis of international legal regulation of security of energy sources supply. Contemporary international law includes security means as to the effects of the crisis in energy sources supply. Such means as to the security of energy sources supply are analyzed in the article.

Keywords: security of energy sources supply, emergency energy reserves, International Energy Agency, European Union.